

ПРИВАТНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ У КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Лілія ЗОЛОТУХІНА
професор кафедри
цивільно-правових дисциплін
ННІ права та інноваційної освіти
Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(м. Дніпро, Україна),
доктор юридичних наук, професор
<https://orcid.org/0000-0002-6045-1511>

МЕДІАЦІЯ ЯК СПОСІБ ВИРІШЕННЯ СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ І ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ

У сучасному суспільстві сімейні конфлікти стали однією з найпоширеніших причин правових суперечок. Однак традиційні методи вирішення таких спорів, що включають судові процеси, часто виявляються неефективними через емоційну напруженість, високу вартість і тривалість розгляду справ. У зв'язку з цим медіація, як альтернативний метод вирішення конфліктів, набирає популярності, зокрема в контексті сімейних спорів.

Медіація передбачає участь нейтральної третьої особи – медіатора, яка допомагає сторонам конфлікту знайти компромісне рішення, яке буде задовольняти інтереси всіх учасників. У цьому контексті медіація є не лише ефективним, але й гуманним інструментом, що сприяє збереженню відносин між сторонами, особливо в ситуаціях, що стосуються дітей або спільного майна.

Актуальність медіації в сімейних спорах визначається кількома факторами. По-перше, зростання кількості сімейних конфліктів, зокрема внаслідок розлучень, втрати контакту між батьками та дітьми, а також поділу майна, вимагає розробки альтернативних, менш агресивних і витратних методів вирішення таких спорів. По-друге, медіація може суттєво зменшити навантаження на судову систему, дозволяючи розв'язувати справи швидше та без емоційних травм, яких часто зазнають учасники судових процесів. Окрім того, як правильно зазначає Л. Н. Бондаренко-Зелінська, значний обсяг сімейних конфліктів знаходиться поза межами правового регулювання, тому в ході сімейної медіації основним орієнтиром для примирення виступають не норми права, а норми моралі, в тому числі і суб'єктивні уявлення сторін конфлікту про добро, зло, справедливість тощо [1].

По-третє, медіація, за своєю природою, дає можливість сторонам конфлікту зберегти контроль над результатом і досягти рішення, яке вони самі визнають справедливим.

Медіація – це процес мирного врегулювання конфлікту, в якому незалежний та неупереджений медіатор допомагає сторонам знайти взаємоприйнятне рішення [2]. Медіатор не має права нав'язувати своє рішення, а лише сприяє конструктивному діалогу між сторонами. Основними принципами медіації є: 1) добровільність – участь у медіації є добровільною для обох сторін; 2) конфіденційність – усі деталі, що стосуються медіаційного процесу, залишаються конфіденційними; 3) неупередженість і нейтральність медіатора – медіатор не має права приймати рішення за одну зі сторін і повинен залишатися нейтральним протягом усього процесу; 4) акцент на інтересах сторін – медіатор допомагає сторонам зосередитися не на позиціях, а на їхніх інтересах, що дозволяє знайти рішення, яке задовольняє обидві сторони.

Сімейні конфлікти, зокрема розлучення, поділ майна, визначення місця проживання дітей, є надзвичайно емоційно складними. Часто такі спори спричиняють серйозні наслідки для учасників, зокрема для дітей, які стають свідками або безпосередніми учасниками конфлікту. Варто вказати влучні висловлювання Лариси Гретченко, яка зауважила, що розірвання шлюбу як первинний крок до припинення шлюбно-сімейних відносин, не

вирішений за домовленістю сторін, спричинить подальші непорозуміння з питань: способів утримання, виховання та розвитку дитини, поділу майна та бізнес-інтересів, спадкових відносин, визначення місця проживання дитини [3]. Застосування медіації в таких справах дозволяє значно знизити емоційну напругу та уникнути тривалих і болісних судових процедур.

Медіатор в сімейних спорах виконує кілька важливих функцій: 1) підтримка комунікації – допомагає сторонам вести конструктивний діалог і висловлювати свої потреби та інтереси; 2) ідентифікація спільних інтересів – сприяє розумінню того, що сторони можуть мати спільні цілі, навіть якщо їхні позиції суперечать одна одній. 3) генерація варіантів рішень – допомагає сторонам знаходити можливі варіанти вирішення конфлікту, що влаштовують обидві сторони; 4) забезпечення рівноправності сторін – створює умови для рівної участі обох сторін у процесі медіації, не дозволяючи жодній стороні домінувати.

Згідно з чинним законодавством України, медіація, як спосіб вирішення спорів, розвивається і набуває дедалі більшого застосування, зокрема в рамках сімейних конфліктів. Закон України «Про медіацію», прийнятий у 2021 році, визначає медіацію як альтернативний метод вирішення спорів, що дозволяє уникнути судового процесу і досягти взаємоприйняттого рішення.

Важливо зазначити, що в Україні медіація не є обов'язковою, але її застосування активно заохочується, зокрема в сімейних спорах.

Згідно з нормами цього закону, медіація може бути застосована на будь-якому етапі конфлікту, в тому числі до звернення до суду або після початку судового процесу. Як зазначає А. Дутко, при судовому розгляді сторони є суперниками, котрі жадають виграшу, а при медіації – вони є сторонами, які бажають порозуміння і є рівноправними в своїх інтересах [4; с. 150]. Крім того, у воєнних умовах сімейна динаміка зазнає значних тисків, що може зумовити конфлікти між членами сім'ї. Стрес, обмежені ресурси та загроза безпеки можуть призводити до погіршення міжособистісних відносин та спровокувати конфлікти, які вимагають ефективного вирішення [5; с. 37].

Перевагами медіації в сімейних спорах є: 1) швидкість вирішення конфлікту – медіація зазвичай займає менше часу, ніж судові процеси; 2) низька вартість – медіація є менш затратним процесом порівняно з судовим розглядом; 3) гнучкість – сторони можуть досягти нестандартних рішень, які задовольняють їх інтереси, що неможливо при традиційному судовому розгляді; 4) збереження відносин – медіація дозволяє зберегти конструктивні відносини між сторонами, що особливо важливо у сімейних спорах, де учасники конфлікту продовжують мати зв'язки (наприклад, у разі спільних дітей).

Щодо недоліків медіації як способу вирішення сімейних конфліктів, то можна вказати на: 1) необов'язковість – медіація не гарантує, що сторони досягнуть домовленості, і не всі конфлікти можна врегулювати через медіацію; 2) нерівність сил – у випадку, коли одна зі сторін має більшу юридичну чи економічну перевагу, медіація може бути неефективною; 3) відсутність правового забезпечення – у разі неукладення угоди медіація не має юридичної сили, що може призвести до повторного звернення до суду. Як зазначають С. Дяченко та Н. Колокольна, впровадженню процедури медіації в Україні перешкоджає низка причин, а саме: 1) низька правова культура населення, без якої неможливо провести реформи щодо запровадження певного правового інституту; 2) низький рівень довіри до цієї послуги, пов'язаний із недостатньою обізнаністю населення про переваги медіації як альтернативного способу вирішення спору; 3) бажання однієї зі сторін задовольняти лише свої інтереси, не бажаючи йти на компроміс; 4) добре сформована позиція суспільства, що звернення до суду є єдиним способом вирішення спору; 5) відсутність фінансової підтримки, оскільки будь-які реформи потребують значних витрат [6, с. 121].

Отже, медіація є потужним інструментом для мирного вирішення сімейних конфліктів, особливо в питаннях, що стосуються розлучень, поділу майна та визначення місця проживання дітей. Для того, щоб покращити ефективність розгляду сімейних спорів, вважаю за потрібне вдатись до таких кроків:

1. Інтеграція медіації з іншими методами вирішення спорів. Одним із важливих висновків є необхідність інтеграції медіації з іншими методами вирішення сімейних конфліктів, зокрема з юридичним консультуванням та психологічною підтримкою. Змішаний підхід дозволяє створити більш комплексну стратегію вирішення конфліктів, що враховує як юридичні, так і емоційні аспекти спору. Це дозволить досягти більш стійких і

задовільних для обох сторін результатів, особливо у справах, що стосуються дітей.

2. Застосування медіації на ранніх етапах конфлікту. Важливим напрямом подальшого розвитку медіації є її застосування вже на ранніх етапах конфлікту, ще до судового звернення. Збільшення використання медіації на цьому етапі може значно зменшити навантаження на судову систему і знизити рівень емоційної напруги між сторонами, що дозволяє уникнути ескалації конфлікту. Рекомендація щодо впровадження таких механізмів в Україні стане важливим кроком до створення ефективної правової інфраструктури для вирішення сімейних суперечок.

3. Низька правова обізнаність населення про медіацію. Хоча медіація є ефективним інструментом для вирішення сімейних конфліктів, одна з проблем полягає у низькому рівні обізнаності громадян про цей метод. Проблеми, пов'язані з медіацією, часто не розглядаються як альтернатива судовим процесам через відсутність інформації та належного роз'яснення переваг цього процесу. Тому важливим кроком є проведення освітніх кампаній серед населення, що дозволить підвищити рівень правової обізнаності та стимулювати застосування медіації як першочергового методу вирішення сімейних конфліктів.

4. Необхідність спеціалізації медіаторів у сімейних справах. Враховуючи складність та чутливість сімейних конфліктів, особливо в контексті розлучень, медіатори повинні мати специфічну кваліфікацію для роботи в цій сфері. Розробка та вдосконалення спеціалізованих програм для підготовки медіаторів, які працюватимуть у сімейних справах, дозволяє забезпечити більш високий рівень професіоналізму і ефективності медіаційного процесу. Це важливий крок у розвитку медіації в Україні.

5. Розвиток електронної медіації. Зважаючи на сучасні технологічні тенденції, перспективним напрямом є впровадження електронної медіації для вирішення сімейних спорів. Це дозволить зменшити бар'єри у доступі до медіації для осіб, які з різних причин не можуть брати участь у процесі особисто. Окрім того, електронна медіація може стати більш ефективною в умовах обмеженого часу чи пандемії, коли традиційні форми спілкування можуть бути ускладнені.

Таким чином, перспективи розвитку медіації в Україні потребують подальшого удосконалення законодавчої бази та забезпечення належної кваліфікації медіаторів, що дозволить з максимальною користю застосовувати цей метод для вирішення складних сімейних конфліктів.

1.Бондаренко-Зелінська Н. Л. Окремі аспекти альтернативного вирішення спорів при врегулюванні сімейних конфліктів. *Приватне право і підприємництво*. 2016. Вип. № 15. URL: https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=elsZejsAAAAJ&citation_for_view=elsZejsAAAAJ:qjMakFHDy7sC..

2.Закон України «Про медіацію». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2022, № 7, ст. 51. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>.

3.Гретченко Л. Сімейні та спадкові відносини під час війни: актуальна практика. URL: <https://www.hsa.org.ua/lectors/gretchenko-larysa/articles/simeini-ta-spadkovi-vidnosini-pid-cas-viini-aktualna-praktika>.

4. Дутко А. Нагірняк О. Медіація як спосіб вирішення сімейних спорів. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: "Юридичні науки"*. Т. 7, № 1, 2020. с. 148-152.

5. Маліннікова Д.К. Сімейна медіація як ефективний метод вирішення спорів в умовах воєного стану в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. Том 35 (74). № 1. 2024. с. 36-40.

6. Дяченко С., Колокольна Н. Запровадження медіації для вирішення сімейних спорів у цивільному судочинстві України: судова практика. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 118–121.